

This is an electronic reprint of the original article.
This reprint *may differ* from the original in pagination and typographic detail.

Author(s): Hoppu, Petri

Title: Modedanser österifrån i början av 1800-talet

Year: 2021

Version: Publisher's version

Please cite the original version:

Hoppu, P. (2021). Modedanser österifrån i början av 1800-talet. *Folkdansforskning i Norden*, 44(1), 34-39.

Petri Hoppu

MODEDANSER ÖSTERIFRÅN I BÖRJAN AV 1800-TALET

”Med tungt hjerta lemnade äfven de eleganta Svenska officerarne slutbalen och de sköna åt det hotande ödet. De förespeglade så många fruktansvärda saker, att fruntimmer helt bekymrade sågo sina ridderliga försvarare draga sin kos och lemna hela Finland till den segrande fiendens bättre försvar.

Då de unga tröstlösa damerna voro hemkomna från balen, utropade de, gråtande som barn: ’Nej, aldrig, aldrig mera få vi så roligt, som vi haft.’ ’Jag lofvar högtidligt,’ sade, snyftande, en af de patriotiska sefirerna, ’att aldrig dansa mer.’ Dessa ord dränktes i tårar.

’Och jag,’ sade en mera modig, ’jag lofvar att sitta i arrest uti min kammare, så länge de otäcka Ryssarne äro här.’

’Och jag,’ sade hennes syster, som älskade paryr, ’jag lofvar att aldrig nyttja någon annan klädning, än den fula katunsklädningen, som jag ej kan tåla, och min blåa spens, så länge någon Rysse finns i landet.’ Tillika förnyade alla tre gäerna det löftet, att de aldrig skulle dansa mer.

De visste ej då, de oskyldiga, att deras ’aldrig,’ likasom deras fruktan och löften, ej skulle räcka längre än knappt sex veckor; ty efter denna deras evighets tid såg man dem, helt förtjusta, efter den skönaste

regimentsmusik svänga i polonäser, angläser, valzer, mazurkor, potpurrier och kadriller, med de tappraste och artigaste Ryska generaler och officerare på de briljanta baler, som desse tillställde, för att trösta de sörjande skönheter.

Så här beskrev Sara Wacklin (1844) stämningen efter den sista svenska balen som arrangerades i Uleåborg innan ryssarna ockuperade staden under det finska kriget 1808. Den största delen av Finland hade hört till Sverige sedan medeltiden men nu förlorade den svenske kungen sin östra riksdel för alltid.

Wacklin var säkert ironisk när hon skrev hur de patriotiska unga damerna i Uleåborg svor sin trohet till det gamla fosterlandet när de umgicks med svenska officerare, men så fort nya härskare hade anlänt till staden, var de villiga att börja sällskapslivet med dem. Man måste nog påpeka att det var inte bara damer utan majoriteten av den finska överklassen som var beredd att samarbeta med den ryska kejsaren. Fastän kriget inte var slut, samlades den finska lantdagen i Borgå där tsaren lovade till de finska stånden att Finland skulle bli ett autonomt storfurstendöme inom det ryska riket.

Bal i Irkutsk, Sibirien, 1805. Kanske dansar man potpourri här. Vostochno-Sibirskaya pravda.

Politiskt och samhälleligt hände det alltså mycket i Finland under åren 1808 och 1809, men den nya regimen påverkade också kulturlivet och dansnöjen i landet. Som Wacklin säger, dansade Uleåborgsborna snart helt nya danser som de inte förut hade känt: polonäs, mazurka och potpourri. Dessa danser måste de lära sig före den första ryska balen men bland erövrarna fanns det flera, också svenskkunniga, som var ivriga att hjälpa med:

”Ja visst, mamma; han [baron D.] var ju ifrån gamla Finland,¹ och så okonstlad och artig, att jag inte alls var rädd för honom, sedan jag hörde honom tala svenska. Få se, mamma, men jag spår, att vi få roligt på balen. Jag har glömt säga mamma, att jag redan är uppbjuden till alla de första

danserna af baron, som äfven lofvade undervisa mig i de turer jag ej känner i så obekanta danser som polonäs, mazurka, potpurri, och gud vet allt hvad de danserna hette, som han uppräknade. Ska vi inte snart gå och klä’ oss till balen, mamma?”

Balen inleddes med polonäs som de unga damerna dansade med adelsmän och officerare av de högsta graderna. De talade ryska och måste därför använda tolk för att uppbjuda damer till danser. Senare blev det dock lättare med kommunikationen:

“Sedan officerare af de högsta graderna dansat med alla damerna, kom turen till den yngre militären. Och nu hördes konversationen blifva liflig på finska; ty de fleste af dessa officerare voro Liffländare, Est-

¹ Gamla Finland kallades sydöstra Finland som Ryssland ockuperade under Stora nordiska kriget (1700–1721) och Hattarnas ryska krig (1741–1743). Området blev en del av det finska storfurstendömet år 1812. Benämningen var från ryssarnas synvinkel eftersom den var

den äldsta delen av Finland inom det ryska riket. Den största delen av området förlorade Finland till Sovjetunionen under det andra världskriget då nästan hela befolkningen, mest karelare, evakuerades permanent till andra delar av landet.

ländare, eller ifrån gamla Finland, Wiborg och trakten deromkring. Flere af dem talte också bruten svenska.”

De nya danserna hade tydligen fascinerat stadens kvinnliga invånare, och efter balen analyserade de med vem det var det bäst att dansa med:

“Resultatet af de unga gracernas goda minne blef, ‘att det var roligast att dansa polonäs med en general, angläs med en öfverste, mazurka med en major, kadrilj med en kapten och vals blott med unga löjtnanter. Potpurri kunde man dansa med alla, men matraduran endast med sin älskling. Ecossaise borde dansas med två rivaler, och kotiljongen med den som valsade bäst, hvaremot tempête med den tråkigaste eller med någon gift dansvurm.’ ”

Rysk bal på 1820-talet

Drygt tio år senare mötte man likadana danser i en beskrivelse över en bal i Ryssland (Bulgarin & Polev 1845, 220–228). Man beklagade att moderna och tröttsamma franska kadriljer hade ersatt äldre danser. I gamla goda tider, sade man, var balerna hektiska och händelserika så att det inte var att undra på om någon bröt benet i dansens virvlar. Det intressanta är att man nämner här flera samma danser som Wacklin: polonäs, mazurka och potpourri bland andra. Vidare var det också i dessa baler soldater med.

Enligt beskrivningen inleddes balen med en polonäs som det hade varit fallet i Uleåborg. Kvällens värd ledde dansen med vice-guvernörens fru, och dansen gick genom alla rum i huset. Därefter följde andra

En bal hos furstinnan Maria Baryatinskaya, 1830-talet. Ryska statliga museet, St. Petersburg.

danser som *ecossaise*, *tempete*, *kadriljer* och *angläs*. Om valsen säger man att den betydde en olycka för många eftersom hälften av paren inte träffade takten på något sätt. Femtio år senare beklagade Aleksanteri Rahkonen (1874, 137) att det var lika dåligt med vals hos folket på Karelska näset i Finland. Också *mazurka* var någonting som majoriteten inte behärskade. Det sägs i beskrivningen att det var bara fyra par som kunde klara den, och man behövde en bra ledare för dansen. En sådan fanns på platsen, och han var en pensionerad polsk lansiär. Hans dans imponerade alla, och man tyckte att ingenting kunde förtjusa åskådare mera.

Balen fortsatte efter *mazurkan* med *großvater*, *kotiljong* och *potpourri*. Man åt middag och drack vodka, förstås. Därefter följde också gamla människor med i dansen, i synnerhet *potpourri*. Nu är det intressant att *potpourri* nämns som dans som alla kunde dansa, och eftersom dansen var populär hos det äldre folket, hade man troligen känt den rätt så länge. Också Wacklin konstaterade att *potpourri* kunde dansas med alla, vilket tydligen hänvisade till dess popularitet. På något sätt är detta underligt eftersom dansen inte hade väckt något större intresse annorstädes i Europa fastän den hade varit en modedans i Frankrike under de sista decennierna av 1700-talet (Hoppu 2017, 21–22). Av en eller annan orsak var det just i Ryssland där den fann terräng, och i början av 1800-talet verkar den ha varit en av de mest omtyckta danserna hos den ryska överklassen.

Purpurin och röntyskå – en gång till

Potpourri eller *purpurin*, som man började kalla dansen i Finland, var, enligt Gunnel Biskop (2008, 5–6), populär hos det finska borgerskapet på 1820- och 30-talen, men efter 1840 kom den ur bruk. Det ser alltså ut att dansen kom med ryssarna år 1808–1809, och den fick på många sätt ett likadant status som den hade i Ryssland på samma tid. Detta var ju naturligt eftersom herrskapet

säkert ville efterlikna de nya härskarnas seder och bruk, alltså också deras danser. Efter att ha försvunnit hos den finska överklassen fortsatte *purpurin* dock att existera som folklig dans i vissa områden i Finland, till exempel i västra Nyland, Satakunda, Tavastland och mellersta Österbotten.

Som jag skrev i min artikel *Från kotiljong till röntyskå - franska kontradanser i Finland, Karelen och Ingermanland* (2017) finns det dock andra danser hos finnar och kareler som liknar *purpurin*. Det typiska för de ingermanländska röntyska-danserna i slutet av 1800-talet och början av 1900-talet var att mellan varje röntyskå dansades en särskild dans, *Kolmi* ("Trea"), där två par dansade slingring i trea två gånger:

Alla står parvis i ring, damen på kavaljerens vänstra sida. Första paret svänger sig inåt ringen så att de kommer att stå framför och vända mot andra paret. Första paret dansar slingring i trea med det andra parets kavaljer och därefter med dam. Första paret fortsätter på samma sätt med tredje paret medan andra paret svänger medsols i valsfattning. Dansen fortsätter så att första paret dansar på samma sätt med alla par i tur och ordning, och alla par följer med omedelbart. (Malmi 1978, 127.)

Jag tolkar att *Kolmi* faktiskt liknade en *melantur* som också var typisk för västnyländska *purpurier*. Mellan de olika *purpuriturerna* dansades nämligen *angläs* som *melantur*. Dessa *angläser* dansades ungefär på samma sätt i olika västnyländska trakter, och det karakteristiska var att två par bytte plats "slingrande", d v s damen och kavaljeren gjorde det inte samtidigt utan damerna började och kavaljererna följde med. Vanligen vände de på olika sätt till vänster eller höger, vilket också gav ett "slingrande" intryck till åskådaren. Som exempel tar jag

platsbytet i angläsen från purpurin från Lojo: ”Paren ’dansa genom’ varandra sålunda, att flickorna först dansa till höger förbi varandra och svänga i en båge åt vänster, varpå gossarna dansa till vänster förbi varandra och svänga sig åt höger.” (Heikel 1938, 172.)

Jag antar att det var just dessa mellanturer som var den mest väsentliga delen av ryska potpourri-danser. Det kunde också förklara att de flesta finländska purpurier, utanför västra Nyland, oftast består av variationer av dessa mellanturer, med olika melodier eller danssteg, medan majoriteten av de egentliga turerna tycks ha försvunnit, med undantag av valser och så kallad figuré (på finska *flikuleeri* m m) eller åttan i mitten av dansen (se Hoppu 2017, 24).

Andra danser med en mellantur

Det ser alltså ut att det typiska för purpurins mellanturer var att två par bytte plats på ett komplicerat sätt, liksom slingrande, och i Kolmi gjorde man slingring i trea. Det är dock inte bara dessa danser som hade en sådan här struktur, utan det finns information om andra danser som också bestod av flera turer med en liknande upprepning av tur mellan alla andra från ryska Karelen och Finland.

Suuri Šinkka (Stora Šinkka) i ryska Karelen dansades i två mot varandra stående linjer med en slingring i åtta i början av varje tur (Malmi 1978, 88–89). Samma slingring kändes som separat dans med namnet *Kaheksunainen* (Lilla åttan) (Malmi 1978, 72). De andra turerna var likadana som i vanliga karelska kadriljer. I mellersta Finland dansade man för sin del *Pieni Polska* (Lilla polskan) som – trots namnet – var en kontradans i fyrkant med flera turer. Inom varje tur dansades slingring i åtta först av premiärparen och senare av sekondparen. (Rausmaa & Rausmaa 1977, 214–216.)

Vidare har jag hittat på YouTube en video där en rysk folkdansgrupp dansar kadrilj (i fyrkant) som också börjar med en

figur som liknar både slingring i åtta och purpurins mellantur:

Premiärparens damer går först till vänster förbi varandra och sedan till höger förbi motparets kavaljer som fortsätter till vänster förbi den andra kavaljeren. Sedan vänder damerna till höger och kavaljererna till vänster på motsatt plats så att de kommer att stå bredvid varandra, dock utan att stanna. Damerna fortsätter omedelbart mot sina egna platser så att de går förbi varandra till höger, men efter detta går de inte till sina egna platser utan till sekondparens kavaljerer som står på deras höger sida i utgångsformationen. Premiärparens kavaljerer följer först sina damer, går till höger förbi varandra och vänder sedan till höger till sekondparens damer som står på deras vänster sida i utgångsformationen. Dessa nya par svänger medsols och motsols i valsfattning och sedan svänger alla på samma sätt med sitt eget par men bara medsols. Sekondparen börjar turen på samma sätt. Denna tur dansas som första tur i kadriljen samt i början av alla andra turer. (Kadrilj 2014.)

Dansen liknar *Suuri Šinkka* i den mån att man börjar varje tur med ”mellanturen” medan dess andra turer är faktiskt närmare till *Pieni Polska*. Å andra sidan kan man se att själva mellanturen skiljer sig från den liknande turen, slingring i åtta, i dessa två danser och är faktiskt närmare till angläsen i västnyländska purpurier. Det är helt möjligt att detta ”slingrande platsbyte” var faktiskt den ursprungliga mellanturen som senare blev förenklad till slingring i åtta eller trea i vissa danser.

Troligen har det också hänt att man har tagit den turen till nyare danser. Till exempel turerna i *Suuri Šinkka*, utom mellanturen, är precis desamma som fanns i flera kadriljer i ryska Karelen, och deras struktur står den ursprungliga franska kadriljen från

början av 1800-talet nära. Kadriljen på YouTube video samt Pieni Polska liknar mera senare kadriljvariationer som till exempel Lanciers. Kunde det ha varit så att den gamla mellanturen från potpourri levde vidare i dessa danser?

Det är helt klart att en så populär dans som potpourri måste ha lämnat sina spår i den ryska samt karelska, ingermanländska och finska danskulturen. Det finns ändå mycket som är oklart, till exempel hur och när exakt dansen kom till Ryssland, och hur den såg ut i riket under de första decennierna. Vidare kan man också fråga om potpourri har påverkat andra dansformer i Finland. I södra Karelen och på Karelska näset känner man så kallade ”sappu”-fyrkantsdanser som har vissa gemensamma drag med de danser som nämnts ovan. Områdena ligger St. Petersburg nära, så att det inte skulle vara omöjligt att de också skulle ha ett ryskt ursprung. Förhoppningsvis kan den framtida forskningen hitta svar på dessa frågor genom finskt-ryskt samarbete.

Källor

Biskop, Gunnel 2008. Purpuri – att dansa Gudi till behag. *Folkdansforskning* 31, 4–13.

Bulgarin, F. V. & Polev, N. A. 1845. Schastye luchshe bogatyrstva. *Biblioteka dlya chteniya* 68, 101–259.

Heikel, Yngvar 1938. *Finlands svenska folkdiktning VI. Folkdans B. Dansbeskrivningar*. Helsingfors: SLS.

Hoppu, Petri 2017. Från kotiljong till röntyskä. *Franska kontradanser i Finland, Karelen och Ingermanland. Folkdansforskning* 40, 20–26.

Kadriļj 2014. Der. Kadino Monastyreshchinskogo r-na Smolenskoj obl.
<https://www.youtube.com/watch?v=RiVA1Rc20s4>

Malmi, Viola. 1978. *Narodnye tantsy Karelii*. Petrozavodsk: Karelija.

Rahkonen, Aleksanteri 1874. Muinaista ja nykyistä Antrean pitäjästä. *Suomen Kuvalehti* 3 (36), 137.

Rausmaa, Pirkko-Liisa & Rausmaa, Esko 1977. Tanhuselosteet. I *Tanhuvakka. Suuri suomalainen kansantanssikirja*. Porvoo: WSOY, 61–391.

Wacklin, Sara 1844. *Hundrade minnen från Österbotten. Andra delen*. Stockholm: Looströms Bokh.